

Gogoľ Nikolaj Vasilievič
Autorka textu: Marta Balážová

Charakteristika jednou vetou:

Ruský realistický spisovateľ – prozaik a dramatik, mal nevšedný rozprávačský talent, bol majstrom satiry a svojim povestným „smiechom cez slzy“ sa zaradil medzi najvýznamnejších a najpodnetnejších spisovateľov 19. storočia.

Životopisné údaje:

Narodil sa 1. apríla 1809 v mestečku Soročincy pri Poltave v ukrajinskej šľachtickej rodine. Gogoľov otec nepatril k bohatým šľachticom, bol však vzdelaný, písal verše, divadelné hry, bol úspešným recitátorom a režíroval predstavenia, ktoré organizoval bohatý statkár Troščinskij v neďalekej dedine Vasilievka. Na Gogoľa ako dieťa mala atmosféra divadla veľký vplyv. Prvé vzdelanie získal už doma, ďalej študoval v Poltave a pokračoval na gymnáziu v Nežine. Ako študent veľa čítal, prispieval do študentských časopisov, zaujímal sa o divadlo, bol amatérskym hercom. Od roku 1828 žil Gogoľ v Petrohrade, kde sa pokúšal zamestnať ako úradník. V roku 1829 uverejnil prvú epickú báseň. Po negatívnej reakcii kritikov celý náklad sám skúpil a spálil. Po období neúspechov sa stal učiteľom dejepisu v škole pre dcéry dôstojníkov. Okrem zamestnania mu mesto poskytovalo bohatý materiál pre budúce literárne diela. Spoznával osobnosti ruskej literatúry, zoznámil sa s Puškinom. V tomto období začal publikovať poviedky, ktoré neskôr zhrnul do zbierky Večery na dedine neďaleko Dikaňky. Zbierka bola veľmi úspešná, vysoko ju hodnotil aj A.S. Puškin, napriek tomu Gogoľ stále pochyboval o svojom literárnom talente. Od roku 1834 pracoval ako asistent na Petrohradskej univerzite, pritom písal ďalšie poviedky. V roku 1835 sa však rozhodol venovať výlučne literatúre. Písal prózy i komédie. Po premiére Revízora ho mnohí kritici považovali za nepriateľa štátu a tak odišiel do zahraničia. Žil vo viacerých mestách západnej Európy, potom sa usadil v Ríme. Tam vznikol aj Gogoľov slávny román Mŕtve duše. V roku 1848 sa vrátil do Ruska a pracoval na pokračovaní Mŕtvych duší. S rukopisom bol stále nespokojný, prepracovával ho až do konca života. Niekoľko dní pred smrťou v ťažkej duševnej depresii Gogoľ rukopis spálil. Zomrel 4. marca 1852 v Moskve.

Diela:

Po neúspešnej prvotine napísal Gogoľ zbierku poviedok Večery na dedine neďaleko Dikaňky. Veselé a fantastické príhody, inšpirované ukrajinským folklórom svedčili o nevšednom autorovom talente a dobová kritika ich prijala s nadšením. Ďalšia zbierka poviedok Mirhorod obsahuje poviedky Starosvetskí statkári, Povest' o tom, ako sa povadil Ivan Ivanovič s Ivanom Nikiforovičom, hororový príbeh o strašnom Vijovi a historickú romantickú novelu Taras Bul'ba. Nasledovala zbierka Arabesky, v nej medzi najznámejšie poviedky patria Nevský prospekt, Portrét, Zápisky choromyseľného. Spolu s prózami Nos a Plášť, napísanými neskôr, tvoria cyklus o živote bezvýznamných a biednych ľudí vo veľkomeste Petrohradské poviedky. Okrem prózy sa Gogoľ venoval dramatickej tvorbe, jeho najúspešnejšou hrou je Revízor, krutá satira na spoločenské pomery v Rusku. Námet na hru získal od Puškina, založená je na sociálnej problematike, nie na ľúbostnej zápletke. Autor ňou otvoril novú cestu pre ruské divadlo a vydobyl si jedno z popredných miest medzi svetovými dramatikmi. Jeho ďalšou známou divadelnou hrou je Ženba – komédia z kupecko-meštiackeho prostredia. Najvýznamnejším Gogoľovým prozaickým dielom sú Mŕtve duše – román o úpadku feudálov a raste buržoázie, ktorú v diele predstavuje najmä hlavná postava Čičikov. Čičikov skupuje „mŕtve duše“ nevoľníkov, aby ich mohol založiť v banke a získať tak pôžičku. Kniha, ktorú Gogoľ nazýva

poémou, bola prijatá ako satira na dobové pomery, na cársku byrokráciu. Pokračovanie románu sa Gogolovi nepodarilo napísať. Pozoruhodná a za Gogolovho života kritizovaná bola jeho práca Vybrané miesta korešpondencie s priateľmi z roku 1847, v ktorej sa zriekol spoločenskej kritiky.

Podrobnejšie o dielach:

Večery na dedine neďaleko Dikaňky – Gogolovo prvé dielo, poviedky, v ktorých uplatnil motívy ľudovej povesti. V poetickom obraze rodného kraja autor rozvinul hru fantázie a rozprávkovej nadsádzky. Veselé i pochmúrne príbehy rozpráva írečitý ľudový typ Červený Paňko. Hrdinami sú dedinskí mládenci a dievčatá, nositelia pozitívnych vlastností. V epizódach víťazí dobro nad zlom, reálne sa strieda s fantastickým, skutočné postavy s rozprávkovými bytosťami a mystickými silami.

Taras Bulba – novela, ktorá po prvý raz vyšla v zbierke Mirhorod. Je to romanticko – realistická novela o vlastenectve a heroizme záporožských kozákov a čerpá námet z ukrajinských dejín 16. – 17. storočia. Zobrazuje boj Ukrajincov proti Poliakom, Tatarom a Turkom a boj za sociálne a národné oslobodenie. Autor v nej vykreslil obraz Záporožskej Siče. Charakterizuje ju ako „hniezdo, odkiaľ vyletujú všetci mocní a hrdí ako levy, skadiaľ sa rozlieva sloboda a kozáctvo po celej Ukrajine“. Hlavný hrdina Taras Bulba zosobňuje obraz národného hrdinu, nepokoriteľného kozáckeho atamana. Jeho ideálom je slobodný život, rovnosť a spravodlivosť. Žije záujmami vlasti a ľudu. Taras Bulba má synov Ostapa a Andrija. Keď Andrij zrádza vlasť z lásky k Polke, Taras ho trestá smrťou. Napokon sám umiera v boji.

Revízor – komédia je anekdotickým príbehom v piatich dejstvách, ktorý sa odohráva v provinčnom ruskom mestečku. Chlestakov, petrohradský úradník, figliar a táraj prichádza do mestečka práve v čase, keď sa medzi jeho honoráciou šíri poplašná správa o príchode revízora. Hajtman a ostatní guberniálni úradníci – vedomí si rôznych svojich prehreškov – neváhajú získať si jeho priazeň. Chlestakov vycíti príležitosť a neváha. S pomocou sluhu Osipa vyláka od každého peniaze, votrie sa do hajtmanovej rodiny, kde sa pokúša zviať pani domu, popletie hlavu jeho dcére i mnohým úradníkom. Gogol v hre predstavuje jedinečnú – pre Rusko oných čias zrejme všednú – galériu hrabivcov, úplatkárov a päťolízáčov, ktorí sa až po náhlom odchode Chlestakova z listu zadržaného poštmajstrom dozvedia, ako to s ním vlastne bolo. Kolotoč sa začína odznova – veď prichádza skutočný revízor! Gogol o komédii povedal, že sa usiloval „pozbierať dokopy všetko hlúpe v Rusku... všetky nespravodlivosti na tých miestach, kde sa najväčšmi žiada spravodlivosť, a naraz sa zasmiať nad všetkým“. Z Puškinovho námetu o rozkrádačstve, úplatkárstve provinčných úradov, o ich strachu pred revízorom z centra vytvoril Gogol vynikajúce satirické dielo. Reč každej z postáv predstavuje ucelený štylistický systém. Po Gogolovi sa sociálno-psychologická motivácia reči a konania postáv stáva v ruskej dráme pravidlom.

Ženba – ďalšia úspešná Gogolova komédia. Prostredníctvom zápletky o sérii ženíchov, ktorí sa uchádzajú o kupeckú dcéru, sa vysmieva autor duševnej úbohosti ženíchov i nevesty. Manželstvo sa pre nich stáva kúpnou zmluvou. Grotesknosť situácie vrcholí útekom vyvoleného. Gogol v tomto diele naplno rozvinul svoj komediálny talent.

Mŕtve duše – spoločenský román s podtitulom Dobrodružstvá Čičikova. Kriticko – realistické dielo autor sám označil za poému a je analýzou nevoľníckeho statkárskeho systému v Rusku. Pôvodne plánovaná trilógia mala opisovať reálny, ideálny a zmenený svet. Úradník Pavel Ivanovič Čičikov s kočišom Selifanom a sluhom Petruškom navštevujú vidiek, kde prehovárajú statkárov, aby predali „mŕtve

duše“ – roľníkov, ktorí zomreli, stále sú však ešte papierovo v evidencii a majiteľ za nich musí platiť dane. Zložitými transakciami chce Čičikov na nich zbohatnúť, čo sa mu však nepodarí a na konci prvého (jediného zrealizovaného) dielu románu uteká z mestečka. Na svojej ceste po vidieku stretá Čičikov množstvo postavičiek: statkárov, malých guberniálnych úradníkov, všetko podvodníkov a zadubencov, ktorí však odhaľujú jeho plány. Román s pichľavou satirou a prepracovanou drobnokresbou postáv je kritikou upadajúceho feudálneho systému.

Petrohradské poviedky – autor vykreslil absurdné typy bezvýznamných ľudí, ktorí túžia aspoň po nepatrnom úspechu, uznaní, kariére. Plášť – je kľúčová poviedka zbierky. Úradník Akakij Akakievič Bašmačkin usúdi, že potrebuje nový plášť. Je to investícia, ktorej musí prispôbiť výdavky. Keď si ho konečne kúpi, prepadnú ho lupiči a plášť mu ukradnú. Bašmačkin sa dostáva so sťažnosťou až k „významnej osobnosti“, svojho práva sa však nedovolá a umiera. Poviedka privádza na scénu typický gogoľovský charakter – malého nenápadného úradníka. Petrohrad 19. storočia bol plný práve takýchto typov a Gogoľ ho zobrazil tak, aby na ňom mohol rozvinúť spoločenskú kritiku.

Mŕtve duše – úryvok

Cesta, brička, trojka koní, známych čitateľovi, Selifan, Čičikov, nuda a pustota okolitých polí. Všade, kdekoľvek by to bolo, či v tvrdej, hrubo biednej a špinavo plesnivej nízkej spoločnosti, či v jednotvárne chladných a nudne čistotných stavoch vyšších, – všade aspoň raz v živote stretne človek na ceste zjav, nepodobný všetkému, čo vídaval dovtedy, ktorý aspoň raz zobudí v ňom cit, nepodobný tým, ktoré je mu súdené cítiť celý život...

Taras Bul'ba – úryvok

Bul'ba bol zaťatý ako mulica. Taká rázovitá povaha sa mohla zrodiť naozaj iba v krutom pätnástom storočí, aj to ešte v polokočovnom kúte Európy, keď domáce kniežatá opustili pradávne ruské územie a celú krajinu vydrancovali a do byle vypálili divé mongolské hordy. Keď sa tu z človeka bez domova a strechy nad hlavou musel stať trúfalec, aby sa na dosah strašných susedov usádzal na zhoreniskách, naučil sa hľadiť rovno do očí ustavičnému nebezpečenstvu a celkom zabudol, že je na svete aj nejaký strach. Keď oddávna mierne slovanské plemeno vzbĺklo bojovým plamom a zrodilo sa kozáctvo – veľkolepý, bujarý prejav ruskej národy. A keď všetky riečne údolia, prievozy, strmé brehy a iné vhodné miesta husto osídlili kozáci, ktorým presný počet nik nevedel. Právom najsmelší z nich odpovedali sultánovi, keď chcel vedieť, koľko ich je: „Ktožehotamvie! Roztrúsení sú po celej šírej stepi; nech do hocakej úžľabiny zabľúdiš, všade na kozáka naďabíš, a na kdejaký kopček prídeš, aj tam ti je už kozák.“ Naozaj takto prudko vzbĺkla ruská sila; z hrude národa sa vykresala kresadlom pohrôm...

Komédia

Popri tragédii a činohre je základným dramatickým žánrom, ktorého podstatným účinkom je komický účinok na diváka Výraz pochádza z gréckeho komodia; komos – veselý sprievod, oide – spev, pieseň. Komédia má vyvolať smiech; pôsobenie tohto žánru definoval už Aristoteles: „Smiešna je totiž akási chyba a zvrátenosť, ktorá však nespôsobuje ani bolesť, ani škodu, ako napríklad smiešna maska je čosi smiešne a neforemné, ale nepôsobí bolesť“. Podstatnou črtou komického účinku musí byť skutočnosť, že krivda voči kladným postavám nie je príliš veľká a potrestanie záporných postáv je úmerné ich previneniu. Komicky pôsobí každé úsilie neschopného dokázať svoju nadradenosť, múdrosť a šikovnosť. Komickosť môže

mať rozličné obmeny. Podľa toho, či sa komickosť zakladá na charaktere postáv alebo na grotesknosti situácie, hovorí sa o charakterovej, resp. situačnej komike. Komédia vznikla v antickom Grécku z osláv boha Dionýza. Oproti tragédii komédia predstavovala každodennosť. Jej prvým významným autorom bol Aristofanes. V stredoveku sa z nej vyvinula hra nazývaná fraška. Vrchol dosiahla v 17. a 18. storočí v dielach Moliéra a Goldoniho. Tento žáner prežíval renesanciu v 19. a 20. storočí, najúspešnejšími autormi komédií boli Gogol, Wilde, Shaw. V slovenskej literatúre patria k predstaviteľom tohto žánru Chalúпка, Záborský, Palárik, Stodola, Solovič a iní.

Myšlienky:

„Tajomné sily ma predurčili kráčať ruka v ruke s mojimi čudnými hrdinami, vnímať valiaci sa život v celej jeho veľkosti, dívať sa naň cez smiech, ktorý svet vidí a cez slzy, ktoré nevidí a nepozná“. (Gogol)

„Začal som písať Mŕtve duše. Námet sa rozrástol na veľmi dlhý a zdá sa, tiež veľmi komický román. Skončil som teraz tretiu kapitolu. Hľadám prefíkaného podvodníka, aby som sa s ním mohol dôverne zoznámiť. Chcel by som v tomto románe zobraziť aspoň z jednej strany celé Rusko. Buďte taký láskavý a poskytnite mi dajaký námet, akýkoľvek, alebo aj nie, ale isto čisto ruský. Ruka sa mi teraz iba tak trasie za poriadnou komédiou. Váš Gogol. (Z listu Puškinovi, 7. októbra 1836, Sankt Peterburg)

„Keď Golochvastov, ktorý predsedal, počul názov Mŕtve duše, zvolal hlasom antického Rimana: „Nie, to nikdy nepovolím; duša je predsa nesmrteľná; duša nemôže byť mŕtva, autor útočí na nesmrteľnosť duše.“ Len s biedou napokon múdry predseda pochopil, že ide o registrované duše. Keď však pochopil, a spolu s ním aj ostatní cenzori, že mŕtve duše znamenajú registrované duše, strhla sa ešte väčšia mela. „Nie!“ zvolal predseda a po ňom polovica cenzorov. „To už vôbec nemožno povoliť, aj keby v rukopise nebolo nič iné, a stálo by tam to jediné slovo: registrovaná duša, už to vôbec nie je možné povoliť, lebo to znamená, že je to proti nevoľníctvu...“ (Gogol, keď mu cenzúra zakázala uverejniť Mŕtve duše)

„V Mŕtvych dušiach sa uskutočňuje zázrak každého ozaj veľkého umenia: oslobodzuje, ozbrojuje nás nielen tým, že nami otrásie a prinúti nás chápať hĺbky, ale aj čírou umeleckou krásou, na ktorú génus pretvoril hrubý materiál.“ (Zora Jesenská)

„Všetci sme vyšli z Gogolovho Plášťa“. (Dostojevskij)

„Ani jeden riadok nemohol som zasvätiť cudziemu, neprekonateľnou reťazou som pripútaný k svojmu. Teraz je predom mnou cudzina, ale v srdci mojom je Rusko, jedine prekrásne Rusko.“ (Gogol)